

Список використаної літератури

1. Котлубай О.М. Конкуренентоспроможність та сталий розвиток морегосподарського комплексу України: [монографія]/О.М. Котлубай. - Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2011. - 427 с.
2. Пашенко Ю.Є. Транспортно-дорожній комплекс України в процесах міжнародної інтеграції: [монографія] / Ю.Є Пашенко, О.І. Никифорук ; НАН України. Рада з вивчення продуктивних сил України. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2008. – 192 с.
3. *Прейгер Д.* Перспективні шляхи та механізми інтеграції ринку транспортних послуг України до країн ЄС. Аналітична записка/Д.Прейгер, О. Собкевич, О.Ємельянова: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/475/>
4. Прогноз розвитку повітряного транспорту до 2025 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aviadocs.net/icaodocs/Cir/313_ru.pdf
5. Review of maritime transport 2012: [Electronic resource]. – URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2012_en.pdf
6. Transport and innovation: Unleashing the potential: [Electronic resource]. – OECD/ITF, 2010. – URL: <http://www.internationaltransportforum.org/Pub/pdf/10Highlights.pdf>
7. Transport Outlook 2012: [Electronic resource]. – URL: <http://www.internationaltransportforum.org/Pub/pdf/12Outlook.pdf>
8. Trends in the transport sector: [Electronic resource]. – URL: http://www.oecd-ilibrary.org/transport/trends-in-the-transport-sector-2012_trend_transp-2012-en
9. Trends in transport: [Electronic resource]. – URL: <http://www.internationaltransportforum.org/Press/PDFs/2012-09-17-TransportTrends.pdf>

O.V. Zakharova

TRANSPORT DEVELOPMENT FORECAST IN THE CONTEXT OF WORLD ECONOMIC TRENDS

The article is devoted to the research of the impact of key global economic trends on transport development. Special attention is paid to constructing forecasts of freight and passengers transportation by different modes of transport.

УДК 339.56.001:620.91(045)

Х.С. Мітюшкіна

РОЗВИТОК ПРОЦЕСІВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ Й ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ

Досліджено розвиток процесів транснаціоналізації і глобалізації на світовому ринку енергетичних ресурсів; проаналізовано динаміку угод щодо злиття й поглинання на світовому енергоринку та визначено найбільш впливових його учасників.

Ключові слова: транснаціоналізація, глобалізація, енергетичні ресурси, енергоринок, енергетичні ТНК.

Процеси інтернаціоналізації, інтеграції й глобалізації охопили всі сфери економічної діяльності, і, у тому числі енергетичну сферу – основу матеріального виробництва. Основним проявом впливу глобалізаційних процесів на світовий ринок енергетичних ресурсів є глобалізація енергетичних ринків, яка викликана, з одного боку, ростом міжнародної торгівлі енергоресурсами, все більшими відстанями регіонів видобутку нафти й газу від ринків збуту; з іншого - постійно зростаючою конкуренцією світового масштабу, що призведе до поглинань і злиттів в області енергетичного бізнесу. Тому, актуальним представляється дослідження сучасних тенденцій глобалізаційних процесів, що відбуваються в нафтогазовій галузі світу.

Дослідженню проблем, пов'язаних з впливом міжнародних процесів інтеграції й глобалізації на сучасний стан та розвиток базових галузей, в тому числі енергетичної сфери, присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: Б. Губський, М. Гнідий, З. Луцишин, О. Білорус, Ю. Макогон, Д. Лук'яненко, Г. Черниченко, О. Власюк, Д. Прейгер, І. Корнілов, В. Микитенко, Н. Байков, В. Поляков, П. Сергєєв, О. Телегіна, Г. Безмельніцина, І. Александрова, О. Брагинського та інших.

Незважаючи на досить широкий спектр досліджень щодо зазначених проблем, на додаткову увагу заслуговують питання щодо розвитку процесів транснаціоналізації і глобалізації на світовому ринку енергетичних ресурсів, галузевих та територіальних тенденцій злиттів та поглинань в енергетичному секторі.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій світових глобалізаційних процесів на ринку енергетичних ресурсів, виявлення найбільш впливових регіональних та галузевих учасників енергоринку серед транснаціональних компаній державного та приватного сектору.

Найбільші компанії в нафтогазовій галузі є вертикально-інтегрованими. Під вертикальною інтеграцією, як правило, розуміють виробниче й організаційне об'єднання, злиття, кооперацію, взаємодію підприємств, пов'язаних спільною участю у виробництві, продажу, споживанні кінцевого продукту. Вони присутні на всіх етапах виробничого циклу: від геологорозвідувальних робіт та видобутку нафти й газу, транспортування, переробки, нафтохімії, до збуту газу, нафти та нафтохімікатів. У світі вертикально-інтегрованих компаній у нафтогазовій галузі існує близько 100, з них відносно великих нараховується близько 20 [1, с.14].

Однією з перших операцій по злиттю великих нафтогазових компаній було об'єднання британської компанії British Petroleum і американської Amoco Corp. Наприкінці 1998 р. подібний альянс став однією з найбільших угод у світовому бізнесі. В 2000 р. до нього приєдналася американська Atlantic Richfield (ARCO) [2]. Об'єднана компанія British Petroleum перетворилася на одну із самих великих нафтогазових корпорацій світу.

Наприкінці 1999 р. було завершено об'єднання американських нафтогазових компаній Exxon Corp. і Mobil Corp. У результаті утворилася нафтогазова компанія, капіталізація якої перевищила 270 млрд. долл. У цей же період відбулося злиття найбільших нафтових компаній Японії Nippon Oil і Mitsubishi Oil Co. Ltd. Обсяг продажів конгломерату склав 36 млрд. дол., активи - порядку 25 млрд. дол., персонал - 4 400 чоловік, потужності по переробці нафти - 74 млн. т у рік; об'єднана компанія стала контролювати 25% японського ринку нафтопродуктів. У 2000-2001 роках відбулося злиття газової й енергетичної компанії El Paso Energy (Італія) і нафтопереробної Coastal Corp. (США). В 2002 р. був укладений договір про злиття американських компаній Conoco Inc. і Philips Petroleum Co. [2].

Процес об'єднання торкнувся й державні компанії. Petroleo Brasileiro (Бразилія) і китайська нафтохімічна компанія China Petroleum and Chemical Co. (Sinopec) в 2004 р.

оголосили про створення стратегічного альянсу для спільної діяльності в області видобутку, експорту й переробки нафти, продажу нафтопродуктів, обслуговування нафтопроводів і науково-технічного співробітництва.

На початку XXI характер угод по злиттях і поглинанням змінився. По-перше, компанії-гіганти вже об'єдналися, тому основні альянси уклалися між компаніями, що перебувають у другий-третій десятці рейтингу світових нафтогазових компаній. По-друге, все частіше угоди уклалися між енергетичними й нафтогазовими компаніями, причому енергетичні компанії купували нафтові й газові активи, а нафтогазові - енергетичні, поступово ставали компаніями широкого профілю.

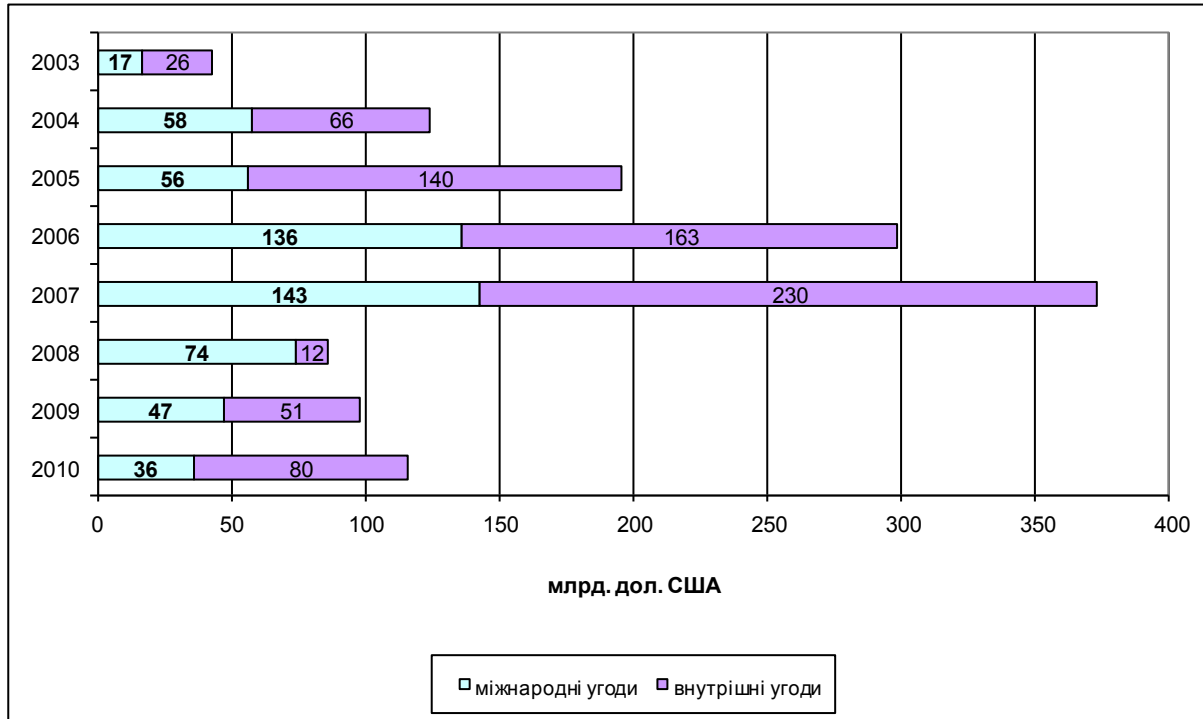
Серед найбільш помітних угод по злиттю й поглинанню в XXI слід зазначити [2]:

- придбання американською нафтогазовою компанією Kerr-Mc-Gee іншої американської Westport Resources Corp. за 3,4 млрд. дол. Угода дозволила компанії Kerr-Mc-Gee збільшити запаси на 30 відсотків;
- придбання канадської En Cana Corp. акцій і боргу американської компанії Tom Brown Inc. за 2,7 млрд. дол. Завдяки угоді канадці стали власниками газоносної ділянки площею 2 млн. акрів, збільшивши запаси природного газу на 34 млрд. м³, а видобуток газу – на 3,3 млрд. м³ у рік;
- поглинання американською компанією Atmos Energy дочірньої TXU Gas Co. за 1 925 млн. дол. Угода дозволила материнській компанії мати власну дистрибуторську мережу із збуту природного газу в 12 штатах США;
- розпродаж своїх активів американською нафтовою компанією Anadarko Petroleum Corp. Частина активів, а саме ділянка шельфу Мексиканської затоки з 78 родовищами й 112 платформами придбала американська компанія Apache Corp. за 537 млн. дол., а частку видобутку нафти на цій ділянці - відома інвестиційна компанія Morgan Stanley Capital Group Inc. за 775 млн. доларів;
- покупка американською компанією Valero LP компаній Kaneb Services LLC і Kaneb Pipe Line LP за 2,3 млрд. дол., що дозволило енергетичній компанії Valero стати власником самого великого в США нафтового терміналу й другим у країні оператором по транспортуванню нафти.

Аналіз динаміки угод щодо злиття та поглинання на світовому енергетичному ринку за 2003-2010рр. (рис.1), свідчить, що загальна сума угод у секторі невідновлюваних джерел енергії та у газовому секторі збільшилась на 19% у порівнянні з показниками 2009 року та склала 116 млрд. дол.(в 2009 році – 98 млрд.). У порівнянні з піковими показниками 2005-2008 років, суми угод в 2010 році невеликі, але є всі умови для їх подальшого зростання [3].

Так, найбільша вартість угод припадає на 2007р, що в першу чергу пов'язано з процесами консолідації в Європі та укладанням великих „мега” угод, вартість яких перевищувала десятки мільярди доларів. Глобалізація сектору енергетики рухається вперед за декількома напрямками. Зокрема, у рамках цього процесу компанії прагнуть розширити присутність на ринках, які швидко розвиваються. Крім того, відзначено серйозний інтерес до об'єктів інфраструктури по усьому світі, а також ознаки більш активної участі на ринку Китаю, причому не тільки з боку компаній-мереж, але й незалежних виробників енергії.

Експансія, як і раніше, є одним з пріоритетних питань для ряду європейських компаній, що обмірковують розширення присутності на міжнародному ринку. Політика держав різних країн, спрямована на використання екологічно чистих джерел енергії, буде відігравати важливу роль у створенні умов для укладення угод у секторі енергетики цього року.

Рис. 1 Динаміка угод щодо злиття та поглинання на світовому енергетичному ринку за 2003-2010рр.

Завдяки цій політиці підвищиться роль нормативно-правової бази у визначенні вартості енергетичних активів і, отже, вартості угод злиття та поглинання. Значні капітальні та операційні витрати, на які змушені йти компанії, призведуть до скорочення обсягу великих угод з придбання, але разом з тим будуть сприяти менш масштабному процесу реструктуризації [3].

Аналіз злиттів та поглинань на світовому енергетичному ринку за 2009-2010 рр. показує, що у 2010 році було здійснено 670 угод, що на 74 угоди більше ніж у 2009. Їх вартість збільшилася майже на 19% і склала 116 млрд. дол. США. Галузева структура угод свідчить про значне переважання нафтового та вугільного сектору, разом з тим у газовому секторі спостерігалось незначне зменшення угод (з 99 до 97 у 2010), але їх вартість збільшилась з 8,7 до 12,3 млрд. дол.

На думку експертів консультативної й аудиторської компанії PFC [4] тенденція укладення міжнародних угод в енергетичному секторі в 2011 році буде підсилюватись. Зокрема, це стосується трансконтинентальних угод, наприклад у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, де акцент в області злиттів і поглинань перемістився здебільшого на об'єкти за межами цього регіону. Також необхідно відзначити, що на сьогоднішній день реакція регулювальних органів США на оголошені угоди 2010 року свідчить про те, що уряд країни відкрив двері для потоку регульованих угод в електроенергетичному секторі, що збільшується.

Подальша консолідація, розукрупнення мереж у Європі та готовність до здійснення угод, що зберігається в країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону як усередині регіону, так і за його межами – усі ці фактори повинні забезпечити стабільність загальних показників в 2011 році. При цьому вони не прискорять процес повернення до показників кількості угод, зареєстрованих у середині першого десятиліття XXI століття. Що стосується найбільших міжнародних та локальних угод 2010 року, то тут можна відмітити покупку компанії International Power plc у Великобританії за 13,5 млрд. дол. та покупку Британської енергорозподільної компанії

представниками з Гонконгу [3]. Головними покупцями компаній та підприємств є Великобританія та США.

Якщо розглянути географічну структуру розподілу угод щодо злиття та поглинання компаній на світовому енергетичному ринку за 2010 р., то можна побачити, що найбільшу частку тут займає Європа – 44% (Північна Америка – 29, Азія – 21, Росія – 4, Південні Америка та Близький Схід – по 1%). Потік угод до Північної Америки буде залежати від ступеню урегульованості держави. Так компанія Google оголосила, що вона має намір об'єднатися з японською компанією Marubeni Corporation та Good Energy для фінансування 350 мільйонного проекту щодо підключення 6 ГВт офшорних вітрових турбін з берега.

Для деяких ТНК в енергетичній сфері 2009 рік став останнім в їх діяльності, бо фінансова криза скоротила їх кількість практично на 18%. Повний прибуток для кращих десяти компаній на світовому енергоринку, які володіють найбільшими активами в області нафти та газу склав 214,042 мільярдів в 2008 році, у 2009 році – лише 136,018 мільярдів [5].

Серед найбільших енергетичних ТНК безперечне лідерство вже шостий рік поспіль займає американська компанія ExxonMobil, яка була заснована в 1870 році. Спочатку вона була відома під назвою Exxon Corporation і змінила свою назву на Exxon Mobil Corporation в 1999 році. Компанія займається розвідкою, видобутком, транспортуванням і продажем природного газу, нафти і нафтопродуктів. Також вона займається виробництвом, транспортуванням і продажем бензину, і бере участь у виробництві електроенергії. Компанія виробляє і продає похідні нафтопродуктів, включаючи ізоляційні матеріали, ароматизатори, поліетилен і поліпропілен, а також інші спеціальні нафтопродукти. Exxon Mobil також має частки в генеруючих електростанціях. На додаток до основного бізнесу, компанія також займається проектами постачань зрідженого природного газу в США. Компанія здійснює свою діяльність у США, Канаді, Європі, Африці, Азіатсько-тихоокеанському регіоні, Близькому Сході, Росії і каспійському регіоні, а також Південній Америці.

Друге місце у рейтингу найбільших компаній в енергетичній сфері посідає British Petroleum, яка спеціалізується на розвідці, видобутку і переробці нафти, природного газу, а також вугілля, руд кольорових металів і урану. Компанія має власний нафтоналивний флот, в складі 70 танкерів загальною вантажопідйомністю понад 7 млн. дедвейт/т. Їй належать також (повністю або частково) нафтопроводи в Великобританії, Німеччині, Нідерландах, Швейцарії, Австрії, США і нафтопровід Баку–Тбілісі–Джейхан.

Газпром, разом з його філіями, бере участь у дослідженні, виробництві, транспортуванні і продажу газу в Російській Федерації і на міжнародному рівні. Компаній займає третє місце у світовому рейтингу. Її діяльність заснована на виробництві та обробці сирової нафти, газових конденсатів та інших вуглеводнів. Крім того, компанія бере участь у виробництві електроенергії, теплової енергії та зберіганні газу. На кінець 2009 року, ВАТ Газпром довів, що ймовірні запаси приблизно сягають 21,9 трильйонів кубічних метрів природного газу, 727,2 мільйонів тонн газового конденсату і 1 154,0 мільйонів тонн нафти. Основними покупцями російського газу є Німеччина, Італія, Туреччина і Франція. У 2008 постачання газу до Центральної і Західної Європи склали 150,5 млрд. куб. м, постачання в країни СНД і Балтійського регіону — 54,6 млрд. куб. [5]. Також провідні місця на світовому енергоринку займають Petrobras company, яка займається дослідженнями, транспортуванням та видобутком нафтопродуктів та природного газу та Total SA, яка спеціалізується на виробництві електроенергії та вугіллі.

Азія в цілому істотно поліпшила своє становище на світовому енергетичному

ринку. Лідируючі позиції займають китайські та індійські компанії. PetroChina Co Ltd, яка займає перше місце, в той час, як China Petroleum прибуває на другому місці, потіснивши CNOOC Ltd, яка в рейтингу посіла лише шосте місце. Найшвидшою зростаючою компанією в Азії в 2010 році була Origin Energy Ltd Австралії, яка з 201-шого місця в 2009 році піднялася до 45-ого в глобальному ранжуванні. З нових азіатських учасників, п'ять з Китаю, п'ять з Південно-Східної Азії, один з Індії і один з Австралії. Нові учасники Китаю - Shenzhen Energy Group Co Ltd, Power International Group Ltd, GD Power Development Co і Shenergy Co Ltd. Всі ці компанії займаються виробництвом електроенергії. В Індії новий учасник був також енергетичною компанією, Tata Power, найбільша приватна енергетична компанія країни. І індійські й китайські енергетичні сектори знаходяться на підйомі, пропонуючи перспективи стійкого зростання електроенергетичних компаній цих двох країн.

Тож можна зробити висновок, що нафтові й газові компанії домінують в енергетичному секторі в цілому. Але серед кращих швидко зростаючих компаній дуже помітну частку складають електроенергетичні. В Азії одинадцять з кращих 20 найбільш швидко зростаючих компаній залучені в енергетичний сектор, але тільки чотири в нафті і газі. П'ять перебувають у вугільному і пальному паливному секторі, відображаючи присутність перших у світі і третіх за величиною вугільних промисловості в Китаї та Індії відповідно і вугільних експортних галузях Австралії та Індонезії. Серед компаній, які швидше всіх поліпшили своє становище в порівнянні з попереднім роком, 5 з 10 місць належать російським компаніям. Лідером тут є RusHydro JSC, яка займає лише 113 місце в глобальному ранжуванні.

Аналізуючи світові глобальні процеси, слід зазначити, що в 2010 році виробництво всіх ТНК світу склало близько 16 трлн. дол. США, тобто близько четвертої частини ВВП планети. На іноземні філії припадало більш ніж 10% мирового ВВП (6,3 трлн. дол.) і 1/3 світового експорту. У галузевій структурі 25 найбільших ТНК перше місце займає нафтова промисловість (6 ТНК). Проте, доцільним є дослідження особливостей більш широкої сукупності енергетичних компаній. Так, відповідно до рейтингів світових аналітичних агенцій [6,7] з 250 найбільших енергетичних компаній до кола дослідження було обрано 50 ТНК, результати діяльності яких було оцінено на підставі таких показників, як: розмір активів, обсяг валового доходу.

Отже, проведені розрахунки коефіцієнтів локалізації, концентрації та коефіцієнта Джині дозволяють стверджувати, що на світовому енергоринку функціонує велика кількість ТНК, проте суттєве значення на його розвиток спричиняють лише декілька („Royal Dutch Shell plc.“, „BP plc.“, „Exxon Mobil Corporation“, „Total SA“, „Chevron Corporation“, „Eni SpA“ Petrobras-Petroleo Brasileiro“, „Gazprom“), акумулюючи більшу частину активів й доходів. Слід зазначити, що специфіка енергоринку, а також сучасні риси світової економіки впливають на організаційну структуру й стратегії енергетичних ТНК. До основних факторів, що змінюють стратегії ТНК можна віднести інтеграційні процеси, технологічний процес, лібералізацію національних економік, проведена інвестиційна й енергетична політика країн-виробників енергетичних ресурсів. Водночас, посилення глобалізації сприяє економічній нестабільності зовнішнього середовища на світовому енергоринку, що відбивається на стійкості енергетичних ТНК, які здійснюють свою діяльність у різних країнах/регіонах. З іншого боку, присутність порівняно невеликої кількості найбільших енергетичних ТНК на світовому енергоринку, їх залучення в національну економіку обумовлює значимість і унікальність проведеної ними стратегічної політики й прийнятого стратегічного вибору розвитку. Тому можна констатувати, що розвиток світового ринку енергетичних ресурсів багато в чому залежить від вибору невеликої групи енергетичних ТНК.

Ще одним аспектом, що потребує уваги в дослідженні процесів транснаціоналізації енергоринку є державні ТНК. За підрахунками Unctad у 2010 році в світі функціонувало більш ніж 650 державних ТНК. Вони мали 8500 іноземних філій. До 100 найбільших корпорацій входить 19 державних ТНК, зі 100 ТНК в країнах, що розвиваються 28 є у власності держави та підконтрольні неї. 56% державних ТНК розташовані в країнах, що розвиваються та транзитивних економіках: 54 – з Південної Африки, 50 – з Китаю, 45 – з Малайзії, 21 – з ОАЕ, 20 – з Індії. Серед розвинутих країн можна виділити Данію (36 державних ТНК), Францію (32), Фінляндію (21) і Швецію (18).

На початку ХХ століття на видобувні галузі доводилася найбільша частка ПШ, що було пов'язане з міжнародною експансією компаній колоніальних держав. У міру того як все більше колишніх колоній набували незалежності після другої світової війни, і зі створенням Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК) пануючі позиції цих ТНК послабшали і одночасно знижувалася частка видобувної промисловості в загальносвітовому обсязі ПШ. Зокрема з середини 70-х років питома вага нафтогазової і гірничорудної промисловості в світовому обсязі ПШ неухильно знижувалася, тоді як частка інших секторів зростала набагато швидше. Проте в результаті підвищення цін на мінеральну сировину останнім часом частка видобувної промисловості в світовому обсязі ПШ зросла, хоча вона і залишається набагато нижчою за показники сектора послуг і оброблювальної промисловості.

Нестійкість кон'юнктури ринків мінеральної сировини впливає на державну політику, і на інвестиційні рішення ТНК. Різке підвищення цін на енергоносії частково пояснюється різким зльотом попиту на нафту і газ, особливо з боку деяких країн, що розвиваються, економіка яких росте швидкими темпами, в першу чергу Китаю. Високі ціни стимулювали інвестиційний бум в секторі розвідки і видобутку корисних копалин. Так, наприклад, світовий обсяг приватних інвестицій в розвідку та буріння енергоресурсів з 2002 по 2008 рр. збільшилися, а обсяги буріння подвоїлися, внаслідок чого коефіцієнт використання бурових установок підвищився до приблизно 92%.

У секторі нафти і газу частка зарубіжних філій, як правило, нижче, ніж в гірничорудній промисловості. У Західній Азії на долю зарубіжних філій доводилося в середньому лише 3% від обсягу видобутку, тоді як в країнах Африки на південь від Сахари цей же показник в середньому складає 57%. Більше половини видобутку на іноземні компанії припадає в Анголі, Аргентині, Індонезії, Сполученому Королівстві, Судані і Екваторіальній Гвінеї. З іншого боку, зарубіжні філії взагалі не беруть участь у видобутку, наприклад, в Кувейті, Мексиці і Саудівській Аравії.

У нафтогазовому секторі найбільшими за обсягом зарубіжних активів залишаються приватні компанії. Проте за обсягами видобутку ТНК з розвинених країн вже не фігурують в числі найбільших компаній світу. Останні три роки всі три найбільших в світі виробника нафти і газу були державними підприємствами, що базуються в країнах, що розвиваються, або в країнах з перехідною економікою: "Saudi Aramco" (Саудівська Аравія), Gazprom (Російська Федерація) і NIOC (Національна іранська нафтова компанія). Річний обсяг видобутку "Saudi Aramco" ще у 2008 році майже вдвічі перевищував відповідний показник найбільшого приватного виробника нафти і газу, компанії "ExxonMobil" (таблиця 1). У капіталі більш ніж половини з 50 найбільших виробників світу контрольний пакет належав державі, 23 компанії мали штаб-квартири в країнах, що розвивалися, 12 - в Південно-східній Європі і СНД і інші 15 - в розвинених країнах.

Таблиця 1

10 найбільших нафтогазових компаній світу за обсягами сукупного видобутку енергоносіїв

	Назва компанії	Країна базування	Державна власність (%)	Частка в світовому видобутку (%)	Кількість країн базування, де ведеться видобуток
1	Saudi Aramco	Саудівська Аравія	100	13,3	-
2	Gazprom Oao	Росія	51	15,9	2
3	НИОС	Іран	100	3,9/5	-
4	ExxonMobil Corp,	США	-	3,7	21
5	PEMEX	Мексика	100	3,5/2.2	-
6	British Petroleum Company PLC	Великобританія	-	3,3	19
7	Royal Dutch Shell plc	Великобританія	-	3,2	25
8	CNPC	Китай	100	2,4	14
9	Total SA	Франція	-	2,1	27
10	Sonatrach	Алжир	100	2/2,5	1

Хоча державні компанії, що базуються в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою, контролюють велику частку загальносвітового видобутку нафти і газу, ступінь інтернаціоналізації їх діяльності все ще невеликий порівняно з найбільшими приватними нафтовими ТНК. Дійсно, в 2008 році жодна з трьох найбільших державних компаній-виробників не здійснювала видобутку в значних масштабах за кордоном, тоді як на зарубіжні родовища доводилося 70% видобутку трьох найбільших приватних нафтових компаній. Проте деякі компанії з країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою нарощують активи за кордоном і швидко стають глобальними гравцями. Сукупний обсяг зарубіжного видобутку компаній CNPC, CNOOC, "Sinorec Corp." (всі три - Китай), "Лукойл" (Російська Федерація), ІОС (Індія), "Petrobras Corp." (Бразилія) і "Petronas" (Малайзія) в кризовому 2008 році перевищив 530 млн. баррелів нафтового еквіваленту, хоча десятьма роками раніше він складав лише 22 млн. баррелів. Впродовж останніх двох років китайські CNPC, "Sinorec Corp." і CNOOC і індійські ІОС і ONGC інвестували великі кошти у видобуток нафти і газу у всьому світі. І CNPC, і "Petronas" беруть участь у видобутку нафти і газу більш ніж в десяти зарубіжних країнах. Декілька державних нафтових ТНК з країн з ринком, що формується, здійснюють інвестиції в приймаючих країнах, де ТНК розвинених країн навряд чи працюватимуть через різні причини, включаючи санкції.

Русійні сили і визначальні чинники інвестицій, які розміщуються транснаціональними корпораціями, що працюють в добувній промисловості, розрізняються по видах діяльності, галузях і компаніях. Мотиви забезпечення доступу до природних ресурсів переважають при розміщенні ПП і реалізації участі ТНК в інших формах на початкових етапах виробничого ланцюжка (розвідка і видобуток). Транснаціональній корпорації можуть використовувати ресурси для задоволення власних потреб своїх нафтопереробних підприємств або підприємств оброблювальної промисловості, для продажу мінеральних продуктів безпосередньо на ринку приймаючої країни, на ринку країни базування, на міжнародних ринках або для забезпечення стратегічних потреб своєї країни базування (сформульованих урядом цієї країни) в енергоносіях або інших мінеральних продуктах. Останнє міркування виступало, наприклад, одним з головних чинників розширення, останнім часом, зарубіжних операцій державних ТНК Азії.

Мотиви освоєння ринку фігурують головним чином в числі чинників, якими визначається здійснення за кордоном діяльності на етапі переробки. Наприклад, російські ТНК добувної промисловості здійснюють інвестиції за кордоном в цілях розширення контролю над пов'язаними з цією діяльністю каналами розподілу, а державні нафтові компанії Саудівської Аравії і Кувейту уклали партнерські угоди з китайською фірмою "Sinopet Corp." в рамках двох окремих переробних і нафтохімічних підприємств в Китаї.

Стосовно фірмової технології, як специфічної переваги право власника, то вона є не дуже важливою для інтернаціоналізації більшості компаній видобувної промисловості. Технології, вживані при здійсненні більшості гірничорудних операцій і при видобутку нафти і газу, сьогодні добре відомі і можуть бути отримані на відкритому ринку. До важливих виключень відносяться технологічно складні проекти, наприклад пов'язані з глибоким морським бурінням, а також виробництво зрідженого природного газу і розробка нетрадиційних джерел енергії. Проте вирішальним чинником успіху розширення операцій за кордоном є досвід управління довгостроковими проектами і пов'язаними з ними ризиками. Крім того, принаймні у разі нафти і газу потенційно важливою перевагою конкретних фірм є доступ до ринків і до каналів транспортування і розподілу.

Способи регулювання іноземної участі в добувній промисловості міняються з часом і істотно розрізняються по країнах. Застосовуються підходи в діапазоні від абсолютної заборони на здійснення іноземних інвестицій в секторі видобутку ресурсів (як, наприклад, у разі нафти в Мексиці і Саудівській Аравії) до майже повної опори на ТНК (як у разі гірської здобичі в Гані і Малі або видобутку нафти і газу в Аргентині і Перу). Участь ТНК регулюється різними національними законами, правилами і контрактами. Крім того, багатьма країнами підписані міжнародні інвестиційні угоди, що мають відношення до діяльності ТНК в оброблювальній промисловості і її наслідків.

У нафтогазовій галузі ТНК здійснюють свою діяльність в рамках різноманітних договірних механізмів, таких, як концесії, спільні підприємства, угоди про розділ продукції і контракти на обслуговування. В цілому найширше застосовуються угоди про розподіл продукції, на частку яких припадає більше 50% всіх контрактів за участю іноземних ТНК в країнах, що розвиваються - основних виробниках нафти і газу. У формі цих угод заключено основну частину контрактів в таких країнах, як В'єтнам, Індонезія, Ірак, Катар, Китай, Лівійська Арабська Джамахирія, Судан і Екваторіальна Гвінея. Друге місце по частотності займають концесії і спільні підприємства, причому ця договірна форма переважає в Алжирі, Анголі, Бразилії, Венесуелі, Казахстані і Російській Федерації. Контракти на обслуговування зустрічаються рідше, але грають важливу роль, наприклад в Ісламській Республіці Іран і Кувейті.

Як у нафтогазовій, так і в гірничорудній промисловості розвиток договірних механізмів відображає процес, що спостерігається, в рамках якого уряду прагнуть знайти необхідний баланс відповідно правами і зобов'язаннями держав і компаній. Оскільки отримувані урядом доходи є однією з головних вигод від видобутку корисних копалин, не дивно, що директивні органи приділяють немало уваги пошуку механізму, що гарантує уряду належну частку прибутку від видобутку корисних копалин. Як наслідок підвищення цін на мінеральні продукти в останні декілька років ряд урядів зробили кроки з метою підвищити частку прибутків, що генерувалися, змінивши податкові режими або договірні відносини.

Отже, у світової нафтогазової індустрії різні форми об'єднання та інтеграції використовувались на всіх етапах її розвитку. Якщо до недавні мова йшла про альянси невеликих незалежних компаній з порівняним масштабом діяльності, або поглинанні малих компаній більш великими, то зараз ситуація набула змін. Посилилась інтеграція

у нафтовій галузі, яка трансформується у комплексну енергетичну та нафтохімічну індустрію. Почався процес злиття найбільших нафтогазових компаній світу. Компанії зливаються для того, щоб оптимізувати витрати, підстрахуватися від регіональних та галузевих ризиків, покращити вертикальну збалансованість, та в решті решт використати принцип синергізму, коли ефект об'єднання перевершує суму показників компаній, що поєднуються.

Так, світова економіка й енергетика переживають етап якісної зміни: вони стали набагато більше інтегрованими й по суті глобальними. Багаторазовий ріст міжнародної торгівлі енергією (майже в 2 рази за 1973-2010 р., включаючи збільшення частки трансграничної торгівлі газом з 7% до 28%, споживання нафти – на 55%) і її внеску в забезпечення енергетичних потреб підсилили взаємозалежність учасників енергетичного ринку і вивели проблему енергобезпеки зі странового на глобальний рівень.

Отже, в результаті аналізу розвитку процесів транснаціоналізації й глобалізації на світовому ринку енергоресурсів виявлено, що у нафтогазовому секторі найбільшими за обсягом зарубіжних активів залишаються приватні нафтові компанії. Станом на 2011 р. шість з них („Royal Dutch Shell plc.”, „BP plc.”, „Exxon Mobil Corporation”, „Total SA”, „Chevron Corporation”, „Eni SpA”) входять до двадцяти найбільших ТНК світу. Однак, за обсягами видобутку переважають державні компанії: три найбільших в світі виробника нафти і газу є державними підприємствами, що базуються в країнах, які розвиваються, або в країнах з транзитивною економікою: „Saudi Aramco”, „Gazprom” і НІОС. У капіталі більше ніж половини з 50 найбільших виробників вуглеводної сировини світу контрольний пакет належить державі, 23 компанії мають штаб-квартири в країнах, що розвиваються, 12 – в Південно-Східній Європі і СНД, решта 15 – в розвинених країнах.

Список використаної літератури

1. Салман О. Перспективы создания вертикально-интегрированной компании в Украине / О. Салман // Бизнес – 2002. – №8 – С. 14–17.
2. Брагинский О. Все как по теории Дарвина / О. Брагинский // Мировая энергетика. – 2005. – №1. – С. 11-14
3. Угоди щодо процесів злиття та поглинання на світовому енергетичному ринку: [Електронний ресурс]. - Режим доступу до документу: <http://www.pwc.com/powerdeals>
4. The Definitive Annual Ranking of the World's Largest Listed Energy Firms [Electronic resource]. – Access mode: www.pfcenergy.com
5. Найбільші ТНК на світовому енергоринку: статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://www.platts.com/NewsandAnalysisHome>
6. Platts Top 250 Global Energy Company Rankings [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.platts.com/Top250Detail/conoco>
7. The Definitive Annual Ranking of the World's Largest Listed Energy Firms [Electronic resource]. – Access mode: www.pfcenergy.com

H.S. Mityushkina

DEVELOPMENT OF TRANSNATIONALIZATION AND GLOBALIZATION IN GLOBAL ENERGY MARKET

Studies the development of transnationalization and globalization of the world market of energy resources; analyzed the dynamics of agreements on mergers and acquisitions in the global energy market and identifying the most influential participants.